

Мельничук К.В.,
магістр історії, молодший науковий співробітник
Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника
м. Кам'янець-Подільський, Україна
E-mail: -----

ОБРАЗ ВЛАДИ ТА УЯВЛЕННЯ ПРО «БЛАГА РЕВОЛЮЦІЇ» У СЕЛЯН ТА РОБІТНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У 1918 році

У статті досліджується ставлення селян та робітників до політики Центральної Влади та Гетьманату П. Скоропадського, рух опору та процес встановлення влади гетьмана в губерніях. Розглядається соціально-економічна політика Павла Скоропадського, основні суспільні сили, на які опиралась влада П. Скоропадського та реакція населення на неї. В роботі на прикладі анти гетьманських заворушень, що розгортаються з квітня по жовтень 1918 року наводяться факти для чіткого розуміння про ставлення населення до влади. При дослідженні використано приклади протигетьманського руху з трьох різних губерній Полтавської, Подільської та Харківської. Вибір саме цих губерній зумовлений їх віддаленням розташуванням один від одного, а це дало змогу порівняти погляди на владу у громадян Лівобережної та Правобережної України. У статті зроблений висновок, що селяни та робітники Лівобережної та Правобережної України однаково негативно сприймали київську владу у квітні-жовтні 1918 року та однаково прагнули волі та безвладдя.

Ключові слова: *Визвольні змагання, революція, Гетьманат, селянство, пролетаріат, екстремізм, анархія.*

Як правило історичні події в нашій пам'яті зв'язують з іменами певних історичних діячів. Але звеличення видатних особистостей затьмарює і принижу роль народу в історії, що не може дати об'єктивної і цілісної оцінки тому чи іншому періоду. У сфері соціально-політичній вирішальна роль пересічних селян та міщан, не кидається в очі так яскраво, як в області матеріального виробництва. Але вона явно виявляється в переломних пунктах історії, зокрема, в періоди соціальних революцій. Оскільки мета нашої роботи – розкрити ставлення саме непривілейованої верстви суспільства України до політики Гетьмана Павла Скоропадського, тому ми звертатимемо увагу при дослідженні лише виключно на робітничу частину населення (селян та робітників).

Визвольні змагання періоду Української революції (1917 по 1920 р.) свідчать, що

український народ в ті роки не проявив здатність, в більшій своїй мірі, брати активну участь у створенні власної держави. Під впливом економічної розрухи, довготривалої війни, морально-політичної депресії, сформувалась далеко не патріотична свідомість у мільйонів українців, в яких на першому місці стояло вирішення питань нагальних, побутових. Чого неможна сказати про інтелігенцію та військових. Саме на їхніх патріотичних поривах ми на початку ХХ ст. отримали власну державу, яка уперто доводила світу своє право на існування.

Навесні 1918 року молода Українська держава перебувала в стані перманентної збройної боротьби та економічного хаосу. Очільники Української народної республіки не могли власноруч вивести державу із такої ситуації. Причин усунення від влади уряду УНР були системні управлінські та політичні

кризи, та вироком долі для Центральної ради стала криза економічна. Не спромігшись опанувати економічною ситуацією (чи хоча б якимось чином покращити її) українська соціалістична влада втратила лояльність робітництва (саме лояльність, а не підтримку, бо її практично не мала), залізничники (які на ті часи обслуговували важливу не лише з торгівельно-економічного боку галузь, а й з військово-стратегічного), що більш як чотири місяці не бачили зарплатні, протестними страйками паралізували країну. І, врешті, в підтримці Центральній Раді відмовили ті, кого вона вважала за свою соціальну базу, ті, кого українські соціалістичні вожді ототожнювали з безмірною губкою, що мала бути просякнута їхньою ідеологією, і що були для них взірцем народного українства – селяни. Село, кинуте бездіяльністю уряду УНР сам на сам на поталу хаосу та анархії, не пробачило Центральній Раді невіршеність земельного питання. Безземельні селяни почали на власний розсуд «господарювати», а дрібні хлібороби самоорганізовувались аби вижити, проте і ті, й інші вже не вважали Центральну Раду за свою влад.

29 квітня 1918 року Центральну Раду було повалено. До влади прийшов гетьман П. Скоропадський. Гетьманат Павла Скоропадського є найбільш дискусійним періодом Української революції 1917-1920 рр. Найгостріші дискусії викликає проблема соціально – політичної бази гетьманату – чи були в Україні суспільні сили зацікавлені в існуванні Української Держави, чи вона була лише витвором військово-окупаційних німецько-австрійських кіл. Можна виокремити три верстви суспільства, які підтримували ідею гетьманату та одноосібної влади – це молода інтелігенція, великі поміщики та буржуазія, військові. Оскільки П. Скоропадський був нащадком гетьманського роду, що мало не лише вгамувати тугу народу за сильним лідером та ідеалізованим минулим Гетьманщини і задовольнити романтичні пориви частини молоді, а й підживити його особисті чесноти стати керівником не гіршим за славних предків. Його соціальний статус мав заспокоїти великих власників і буржуазію, бо він перебував при дворі флігель-ад'ютантом імператора. Як відомий бойовий генерал двох воєн (Російсько-японської та Першої світової) він

мав бути позитивно сприйнятий російським офіцерством, а як генерал-українізатор 34-го армійського корпусу – українськими старшинами [1]. Отже соціальна база в гетьманату існувала і вона складалась виключно з нечисленної української інтелігенції, багатой суспільної верхівки та військових. Також, існувала потужна політична організація, яка підтримала переворот. Павла Петровича Скоропадського проголосили гетьманом України на Всеукраїнському хліборобному з'їзді. Тому основною політичною силою, завдяки якій П. Скоропадський прийшов до влади, був Союз земельних власників. По всіх Українських губерніях членів цієї партії налічувалось близько 100-150 тис., соціальну основу якої налічували заможні селяни, а на чолі організації стояли переважно поміщики та великі землевласники. За національним складом в ній переважали росіяни [5, с. 62-63].

Та, зважаючи на вищенаведені факти, не можна відкидати тієї основної ролі, які відіграли військово-окупаційні кола у встановленні Гетьманату. Німецько-австрійські кола були особливо зацікавлені в зміні влади в Україні. Адже, Скоропадський, людина військова, з бойовим досвідом, вселяв повагу в окупаційного командування та втілював надії на припинення анархії в країні та початок відновлення нормального життя, що вело за собою виконання умов Брестського договору та налагодження продовольчих поставок. Про грандіозний вплив окупантів на внутрішні події в Україні свідчить той факт, що гетьман ще 24 квітня 1918 року прийняв умови німецького командування – генерала В. Гренера (у виконанні яких Центральна Рада відмовила) в яких зазначалось: запровадження на території України окупаційних військово-польових судів, відміна всіх заборон на вивіз з України продовольчих товарів і сировини, неможливість формування українського війська чи його цілковита залежність від німецьких генералів [9, с.10].

Програмою державного будівництва можна вважати Грамоту гетьмана П.Скоропадського, оприлюднену 29 квітня 1918 року.

Серед першочергових заходів Гетьман, з метою створення чіткої системи адміністративно – територіального устрою та підпорядкування органів самоуправління гетьману, поділив Українську державу на губерни-

ські староста: Київщину, Катеринославщину, Харківщину, Волинь, Полтавщину, Чернігівщину, Поділля, Херсонщину, Таврію. При цьому губернські старости отримали повноваження колишніх царських губернаторів. Гетьман не міг розраховувати на підтримку соціалістичних та національних сил, тому на посади губернських старост часто призначав людей, які були ворогами української державності [8, с. 159]. Так, одразу ж після перевороту, під час формування першого уряду, 1 травня 1918 року гетьмана відвідала представницька делегація хліборобів у складі 400 осіб на чолі з князем Д.Голіциним. Документ окреслював позицію Союзу земельних власників щодо можливості участі його членів у місцевих адміністративних установах, зокрема подавався перелік осіб, яких було вирішено рекомендувати на дані посади [5, с. 65].

Одним із важливих елементів гетьманського механізму влади стала Державна варта – орган, що виконував функції поліції та жандармерії й був покликаний підтримувати законність і правопорядок, нейтралізувати політичних противників режиму.

Гетьман не брався до створення нової конституції, вважаючи це прерогативою представницького органу – Українського Сейму. Роль конституційних актів відігравали «Грамоти до всього українського народу» та «Закони про тимчасовий державний устрій України», що склали правове підґрунтя Гетьманської Держави.

Судова система Української Держави діяла на базі законодавчих актів, вироблених у Російській імперії, а також на основі новостворених норм і актів, які відбивали тогочасні реалії [8, с. 160-161]. Силу конституційного закону мав ухвалений Радою Міністрів і затверджений П.Скоропадським 1 серпня 1918 р. «Тимчасовий закон про верховне управління державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами ясновельможного пана Гетьмана всієї України» [10, с. 147].

Квінтесенцією соціально – економічного блоку програми став наступний фрагмент Грамоти: «Права приватної власності, як фундамент культури й цивілізації, відбуваються в повній мірі і всі розпорядки бувшого українського уряду, а так само й тимчасового російського уряду – відмінюються і

касуються. Відбудовується повна свобода по розробленню купчих по купівлі – продажі землі. Поруч з цим будуть прийняті міри по вивласненню земель по дійсній їх вартості від великих власників для наділення земельними ділками малоземельних хліборобів. Рівнозначно будуть твердо безпечні права робітничої класи. Особливу увагу звернеться на поліпшення правового становища і умов праці залізничників, котрі при виключно тяжких умовах ні на один час не покидали своєї відповідальної праці. На економічній і фінансовій полі відбудовується повна свобода торгівлі й відкривається широкий простір для приватного підприємництва та ініціативи» [8, с. 159-160].

Певний час непривілейовані верстви населення України (тобто однозначно більшість населення) мало знали про події в Києві. До губернських та повітових центрів надходили розпорядження широко оповістити населення про те, що влада в Україні належить гетьманському уряду. Особлива увага акцентувалась на тому, що гетьманська адміністрація підтримується німецько-австрійськими силами, які будуть суворо карати за опір новій владі. Спочатку населення, не розібравшись у соціальній сутності нового режиму, поставилось до перевороту індиферентно, не ставши на захист УНР тому, що вона була, на їх погляд, слабкою та недієздатною. Однак після проголошення даного документу, в першу чергу запротестували селяни, зрозумівши, що землю та реманент, який вони захопили та розподілили в ході революції, доведеться повернути. З усвідомленням усього цього на селі відбуваються різноманітні акції, які мали антигетьманське спрямування. Як яскравий приклад таких акцій наводимо дані про антигетьманські заворушення у Подільській губернії, Полтавській губернії.

Не зважаючи на застереження командування австрійських військ, Пеньківська волостьна управа Ямпольського повіту Подільської губернії на загальних зборах гласних ухвалила «категоричний протест проти обрання гетьмана» і вимагала негайно скликати Українські Установчі Збори. Про це було направлено телеграму німецькому та айстро – угорському посольствам у Київ, що свідчить

про розумінням складом управи, хто фактично здійснював владу в Україні.

Владні структури Подільської губернії доповідали у Київ, що в деяких повітах зафіксовані політичні виступи, більш ніж у половині повітів селяни знищують ліси і роблять випаси на полях. Такі дії пояснюються тим, що за рік революції селянство звикло до безвідповідальності, розбою та ліворадикальної агітації. Стверджувалося, що коли влада «вживає заходи до припинення злочинств, то населення відноситься до представників її неприхильно і дає сильний опір стріляниною по айстро-угорським військам, насильством проти влади та міліції» [3, с. 49-50].

Частково причиною такої поведінки стало не лише політика гетьманського уряду, а взагалі сама революційна доба. Повернення земельної власності поміщикам-панам, а на адміністративні посади – (в більшій мірі) колишніх царських чиновників, тлумачилось селянами, як повернення до минулого. А, оскільки революція дала свободу, що в першу чергу селянином розумілось як відсутність контролюючих установ, будь яких структур державної влади і привілейованих верств – поміщиків, тому усі вищезгадані заходи сприймалися категорично негативно.

Через що, селяни всіляким чином намагались чинити опір властям, та найбільше гетьманській владі. У наростанні соціального екстремізму величезну роль відіграли солдати. Адже колишні військові російської армії були переважно селянами і повернулись вони додому зі зброєю у руках. В Українських губерніях, так як в прифронтових територіях, селянський та солдатський рух переплелись. Саме солдати стали тим своєрідним вірусом анархії, який поширювався в дусі екстремізму на селян [4, с. 209-210].

Щоб продемонструвати селянству свою рішучість у наведенні порядку в окремих регіонах Полтавської губернії, нову владу одразу встановлювали жорсткими методами, залучаючи при цьому німецькі загони. Так, у селі Чевельче на Полтавщині, за відмову місцевого населення визнати гетьманську владу, німецька військова частина відкрила по селу артилерійський вогонь. Одразу після цього селяни звернулись до священника і, організувавши хресний хід, вийшли на зустріч війську та оголосили, що визнають

владу гетьмана. А, у Кременчуцькому повіті, Полтавської губернії, довелося мати справу уже з організованим опором. Тут діяли так звані «шайки повстанців», які нараховували 1200 осіб, на озброєні мали 10 самострілів і декілька пушок. Займались вони переважно грабежами та мародерством панських маєтків. Для ліквідації цих «шайок», були застосовані загони німецьких військових, які протягом одного дня – 21 серпня, ліквідували їх, вбивши одразу 300 осіб, та ув'язнивши інших «Шайку можна считать окончателно уничтоженной. Население опять принялось за полевые работы» [6, с. 1].

В Подільській губернії нова влада встановлювалась подібним чином. Для повернення землі та майна поміщикам, які постраждали від селянської експропріації, не шкодували сил. Селянство масово опиралось заходам подільської влади по поверненню землі та майна колишнім власникам, а насильницькі акти викликали велике обурення [3, с. 54]. Показовим є випадок в с. Сокиряни, Гайсинського повіту. Сюди прибув місцевий поміщик разом із загonom військових, які підходячи до села, на пагорбах почали розставляти гармати. Помітивши це, селяни намагались втекти, проте село було оточене і нікого не випускали. Усіх мешканців, шашками та нагайками, зігнали на схід, де командир загону заявив, що селяни мають зараз же знести зброю яка в них є і привести членів комітету, які роздавали людям панське добро. Члени комітету з'явилися самі, але зброї ніхто не приніс, бо ні в кого її не було. Членів комітету повісили, а людей (чоловіків, жінок та дітей) почали бити нагайками та топтати кіннями, що б ті віддали зброю, коли цього не виконали, командир загону віддав наказ стріляти по селі з кулеметів та гармат : «В один момент загуділи над селом гармати...разом з землею летіли шматки м'яса. Люди ховались хто куди міг: в церкву, в льох» [2, с. 4]. Селяни знову звернулись до командира, з проханням не нищити даром поселення та худобу, бо в них однаково ніякої зброї не має. Коли командир вже був погодився припинити стрілянину, то панотець, з того ж таки села, та поміщик переконали його, що селяни обманюють і ховають зброю. Стрілянина відновилась з новою силою. Згодом, припинивши стрілянину,

«сірі люде» [2, с. 4] на конях стали їздити по селі і зганяти людей на схід. Через хвилину коло панського двора юрба селян стояли навколішках без шапок і вислуховували наказ нового начальства, яке перш за все приказало знести 5 тисяч контрибуції за розтрачені гранати, а по-друге перепросити і більше ніколи не турбувати свого пана та «батьошкку» [2, с. 4]. Зважаючи на вище наведені насильницькі акції, можна з впевненістю стверджувати, що більшої анти гетьманської агітації годі й було придумати.

Напружене соціально-політичне становище ускладнювалось кримінальною ситуацією на місцях. У повітах перебувало багато амністованих урядом Керенського карних злочинців, які буквально тероризували населення. Фіксувалось багато грабунків та інших злочинів. Грабували не лише поміщиків, але й селян, священиків, інтелігенцію. Не зважаючи на намагання влади запровадити державне самочинство, на місцях продовжувались самосуди. Особливо ненавиділи селяни конокрадів та підпалювачів і вважали, що вони заслуговують на смертну кару. Тому сільські громади не охоче видавали таких злочинців офіційним правоохоронним органам, а намагались вчинити «правосуддя» самі. Так улітку 1918 року у селі Катанському, Богодухівського повіту на Харківщині юрба селян убила двох конокрадів і ще двох побила до смерті. Селяни були переконані «що їх суд за звичаями та з огляду на людину» самий об'єктивний та «правдивий» [3, с. 58].

Ставлення робітничих низів до гетьманської влади було солідарним із селянами. Це ми можемо спостерігати, виходячи з промислової політики Павла Скоропадського, який розумів, що налагодження нормальних товарно-грошових відносин і промислового виробництва неможливе без заохочення широкої приватної ініціативи, без якої всі зусилля уряду були б малоефективними. З метою координації зусиль фінансистів та промисловців гетьман санкціонував утворення торгово-промислових об'єднань [8, с. 163]. 15-18 травня 1918 року у Києві відбувся з'їзд представників промисловості, торгівлі, фінансів та сільського господарства (Протофіс), на який прибуло близько тисячі делегатів. З'їзд окремо розгляну питання взаємовідносин підприємців і робітників. В ухваленій резолюції вка-

зувалось на необхідність чіткого регламентування прав робітників, але без права їхнього втручання у справи підприємців та діяльність адміністрації; перегляду прийнятого Тимчасового урядом закону про свободу страйків, унормування тривалості робочого дня [9, с. 17]. Логічним завершенням «своєрідних взаємовідносин» між гетьманським урядом і пролетаріатом України було звернення генерала Скоропадського до робітників про скликання особливої наради для погодження робітничого законодавства. У «Грамоті гетьмана до всього українського народу», виданій наприкінці жовтня 1918 р., містилася обіцянка розробити ряд заходів для розвитку промислового життя в державі. «Це є, – наголошувалось у ній, – з одного боку, необхідним для того, щоб забезпечення заробітком безземельні класи населення, а з іншого, – для того, щоб дати тим значним грошовим сумах, які є результатом здійснення аграрної реформи, виробниче прибуткове застосування у межах України» [8, с. 163]. Однак вагомими конкретними заходами цей декларативний документ підкріплено не було. Особливо це стосувалось віддалених губерній, де на місцях не тільки не поспішали виконувати зазначені постанови, а й порушували давно вже утверджені. Так, Всеукраїнська центральна рада робітників проф. союзів звернулася в міністерство праці, вказуючи на те, що «законы центральной рады о 8-ми час. рабочем дне и об охране труда не были новой властью отменены, все же с попустительства, а большей частью даже при поддержке власти на местах предприниматели игнорируют се эти законы» [7, с. 2], наголошуючи при цьому, що таке становище нервує «рабочие массы», а безвідповідальні особи закликають робітників до виступів. Центральні робітничі організації намагаються своїми силами стримувати невдоволення, і в зверненні Всеукраїнська рада професійних робітничих союзів офіційно заявляє, що у випадку бездіяльності міністерства, вона знімає з себе будь яку відповідальність за можливі конфлікти [7, с. 2].

Таким чином, гетьманській владі не вдалось повернути суспільне життя в русло державо-правових відносин. Якими добрими та благими не були б наміри Гетьмана створити правову і демократичну державу, де

будуть поважати приватну власність, на тлі революційних подій, такі заклики сприймалися, як повернення старих порядків і виглядало історично регресивно. Рішення Київської влади у квітні-жовтні 1918 року були не популярними серед селян та пролетаріату на території усєї Української держави. Адже, незалежно від того де селяни чи робітники проживали, в Правобережній чи Лівобережній Україні, їх турбували однокові, життєво-необхідні не вирішенні питання: земельне питання, проблема тривалості робочого дня

та страх повернення старого царського режиму. Головною помилкою гетьмана Скоропадського було ігнорування земельного голуду багатомільйонної кількості селянства, що стало б фатальним для будь якого політичного режиму. Отже, ставлення не привілейованих верств населення до режиму Гетьманату було вкрай негативним. І однією з головних причин загибелі Української Держави, можна вважати відсутність масової підтримки народом Гетьманського уряду.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гай-Нижник П.П. Переверот П.Скоропадського: причини і рушійні сили / П.П.Гай – Нижник. – К.: Парламентське видавництва, 2009. – С.213-233 – [Електронний ресурс] – <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/>
2. Дописи // Село. – 1918 р. – 8 грудня. № 14. – С. 4
3. Лозовий В.С. Правосвідомість селянства в період української революції 1917-1920 рр.: історичний аспект / В.С.Лозовий. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, редакційно-видавничий відділ, 2011. – 112 с.
4. Лозовий В. С. Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 р.) / В. Лозовий. – Кам'янець-Подільський: ПП «Мошак М.І.», 2008. – 480 с.
5. Любовець О. М. Всеукраїнський союз земельних власників у політичній системі гетьманату П. Скоропадського / О. М. Любовець – Український історичний журнал. – 2008 р. – №4. – С. 60-71.
6. Паражение повстанцев // Подольский край. – 1918 р. – 22 серпня – № 156. – С. 1.
7. Рабочая жизнь // Подольская мысль. – 1918 р. – 6 серпня – № 2. – С. 2.
8. Реєнт О. П. Перечитуючи написане / О. П. Реєнт – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – 256 с.
9. Солденко В. Ф. Прихід П. Скоропадського до влади: механізм державного перевороту та визначальні чинники закріплення режиму / В. Ф. Солдатенко – Український історичний журнал. – 2008 р. – №4. – С. 5-19.
10. Трофимов В. Деякі аспекти державотворення в період Гетьманату Павла Скоропадського / В.Трофимов – Україна соборна: Зб. наук. Статей/ Київ, 2005. – Вип. 2 – Ч.І. – 415 с.

К. Melnychuk,

Kamenetz-Podolsk State Historical Museum, Kamenetz-Podolsk, Ukraine

IMAGE OF AUTHORITY AND UNDERSTANDING OF THE BENEFITS OF THE REVOLUTION THE PEASANTS AND WORKERS OF UKRAINIAN STATE IN 1918

In the article the perceived peasants and workers to politicians Skoropadskyi, the resistance movement and installation Hetman government in provinces. The socio-economic policies Skoropadsky Paul, the main social forces that are relied Skoropadsky government and public reaction to it.

The study on the example of antihetman unrest unfolding from April to October 1918 provides the facts for a clear understanding of the attitude to politics Skoropadskyi. In the study uses examples antyhetmansko movement from three different provinces of Poltava, Kharkiv and Podolsk. The choice of these provinces caused by to distant location from each other, and this made it possible to compare the views of the public authorities in of Left Bank and Right-Bank Ukraine. The article concluded that the workers and peasants of Left Bank and Right-Bank Ukraine equally negatively perceived power in April and October 1918 and wanted the same freedom and anarchy.

Key words: liberation struggle, revolution, Hetman, the peasantry, the proletariat, extremism and anarchy.

Рецензенти: *Котляр Ю.В.*, д.і.н., професор;
Сінкевич Є.Г., д.і.н., професор.